

9 Σεπτεμβρίου 2011

Ανοιχτή επιστολή του Δημήτρη Κωτσάκη* προς τα μέλη του φοιτητικού και διδακτικού-ερευνητικού σώματος του υπό κατάργηση Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.

Έχω μπροστά μου ένα βιβλίο με τίτλο: *Ο Νόμος στην Ελληνική Σκέψη*, που το έχει γράψει η Jacqueline de Romilly της Γαλλικής Ακαδημίας, και έχει εκδοθεί στην Αθήνα το 1995. Διαβάζω στη σελίδα 143 ότι «ο Δημοσθένης επιμένει στον κίνδυνο που συνιστούν οι κακοί νόμοι», στηρίζοντας τη θέση του στον Σόλωνα: στον λόγο του *Κατά Τιμοκράτους*, ο Δημοσθένης παραθέτει μια σύγκριση του Σόλωνα ο οποίος λέει ότι «η θέσπιση κακών νόμων είναι ένα έγκλημα ανάλογο με το έγκλημα των κιβδηλοποιών» και, μάλιστα, ότι «είναι μεγαλύτερο το αδίκημα της καταστροφής των νόμων παρά των χρημάτων» καθώς «πολλάί μεν εκ των πόλεων (...) εξ αιτίας τούτων (της καταστροφής των χρημάτων) δεν παθαίνουν τίποτε κακόν, καμία όμως πόλις δεν εσώθη ποτέ έως τώρα μεταχειρισθείσα νόμους κακούς και επιτρέπουσα να καταστρέφονται οι υπάρχοντες».

Και έχω μπροστά μου έναν νόμο με τίτλο: Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, που έχει ψηφιστεί από τη Βουλή των Ελλήνων στις 30 Αυγούστου 2011. Θεωρώντας ότι η «θέσπιση» αυτού του «κακού νόμου» είναι ένα «έγκλημα» —αυτή, και με αυτά τα λόγια, είναι η σκέψη μου για το πολιτικό προϊόν που έχω μπροστά μου— και δοκιμαζόμενος από την επίγνωση ότι το «έγκλημα» αυτό δεν επιτελείται μόνο με τη θέσπιση αλλά και με την εφαρμογή του νόμου, οφείλω, πριν πω οτιδήποτε άλλο, να απαντήσω στο ερώτημα ποιο είναι το «αδίκημα της καταστροφής» που συνιστά η νομοθετική αυτή ενέργεια.

Το 1988 τα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, «με την ευκαιρία της ένατης εκατονταετηρίδας του παλαιότερου Πανεπιστημίου της Ευρώπης, τέσσερα χρόνια πριν από την οριστική κατάργηση των συνόρων ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας» συνέταξαν τη Magna Charta «η οποία εκφράζει την επιθυμία των Πανεπιστημίων, όπως αποφασίστηκε ομόφωνα και ελεύθερα», με την οποία «διακηρύσσουν προς όλα τα κράτη και στη συνείδηση όλων των εθνών τις θεμελιώδεις αρχές που πρέπει, τώρα και πάντοτε, να στηρίζουν την αποστολή των Πανεπιστημίων». Τρεις θεμελιώδεις αρχές είναι: πρώτον, «τα Πανεπιστήμια είναι *αυτόνομα* ιδρύματα» στα οποία «η έρευνα και η διδασκαλία πρέπει να είναι ηθικά και πνευματικά ανεξάρτητη από κάθε *πολιτειακή αρχή* και *οικονομική δύναμη*»· δεύτερον, «η διδασκαλία και η έρευνα στα Πανεπιστήμια πρέπει να είναι *αδιαίρετη*»· τρίτον, «η ελευθερία στην έρευνα και τη διδασκαλία είναι θεμελιώδης αρχή της Πανεπιστημιακής ζωής και οι κυβερνήσεις και τα Πανεπιστήμια, στο μέτρο που εξαρτάται από αυτά, πρέπει να εξασφαλίζουν τον σεβασμό αυτής της θεμελιώδους αξίωσης». Ας συνθέσουμε τις τρεις αυτές αρχές σε μια με το όνομα: *αυτονομία του Πανεπιστημίου*. Διακρίνοντας την έννοια του «δημόσιου» από την έννοια του «πολιτειακού» στην υπάρχουσα θεσμική πραγματικότητα, βλέπουμε ότι η αρχή της αυτονομίας οδηγεί σε ένα δημόσιο Πανεπιστήμιο (public, για να συνεννοούμαστε διεθνώς), που δεν είναι ούτε ιδιωτικό (private) ούτε πολιτειακό (state).

Η θεμελιώδης αρχή του Πανεπιστημίου, η αυτονομία ως ανεξαρτησία από τις πολιτειακές αρχές και τις οικονομικές δυνάμεις που διασφαλίζει την ελευθερία στη γνώση, την έρευνα και τη διδασκαλία, εγγράφεται στο άρθρο 16 του Συντάγματος. Το άρθρο αυτό, αφού πρώτα, στην παράγραφο 1, ορίσει ότι «η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες» θέτει, στην παράγραφο 5, ως εγγύηση της

ελευθερίας τις δύο μορφές ανεξαρτησίας που ορίζουν την αυτονομία του Πανεπιστημίου: α) «Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση»• β) «Τα ιδρύματα αυτά έχουν το δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από το Κράτος». Τα κρίσιμα σημεία είναι η «πληρότητα» της αυτοδιοίκησης (ανεξαρτησία από τις πολιτειακές αρχές) και το «δικαίωμα» της οικονομικής ενίσχυσης από την πολιτεία (ανεξαρτησία από τις οικονομικές δυνάμεις). Η συνταγματική κατοχύρωση της ανεξαρτησίας συμπληρώνεται με την παράγραφο 6, κατά την οποία το σύνολο του διδακτικού προσωπικού των Πανεπιστημίων «επιτελεί δημόσιο λειτουργήμα», μια διάταξη που αποτελεί συνταγματική εγγύηση της προσωπικής ανεξαρτησίας, χωρίς την οποία η λειτουργική ανεξαρτησία δεν έχει νόημα.

Η αρχή της αυτονομίας του Πανεπιστημίου ολοκληρώνεται νομοθετικά με το πανεπιστημιακό άσυλο, το οποίο προστατεύει όχι μόνο τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, αλλά και οποιονδήποτε, που δεν «τελεί σοβαρό αυτόφωρο έγκλημα», βρίσκεται στον δημόσιο χώρο του Πανεπιστημίου με τη συναίνεση των αρμόδιων πανεπιστημιακών οργάνων. Και δεν τον προστατεύει ως υποκείμενο στην ελεύθερη πανεπιστημιακή έρευνα και διδασκαλία, αλλά ως πολίτη στην ελεύθερη συνάντησή του με άλλους στον δημόσιο χώρο. Το πανεπιστημιακό άσυλο, όπως και το άσυλο της κατοικίας, θέτουν όρια στην εντεταλμένη από την εκτελεστική πολιτειακή εξουσία δράση της δημόσιας δύναμης —δύο όρια αναγκαία για την ύπαρξη της ηθικής και πνευματικής ελευθερίας του προσώπου: ένα όριο στον προσωπικό χώρο (το άσυλο της κατοικίας), όπου ο άνθρωπος συγκροτείται σε ελεύθερο πρόσωπο• και ένα όριο στον δημόσιο χώρο (το πανεπιστημιακό άσυλο), όπου ο κάθε άνθρωπος ασκεί στη συνάντησή του με κάθε άλλον την ελευθερία του ως πρόσωπο. Τα δύο αυτά όρια στη δημόσια δύναμη της πολιτειακής εξουσίας, το όριο στον προσωπικό και το όριο στον δημόσιο χώρο, είναι ιστορικές παρακαταθήκες της δημοκρατίας.

Το μορφωτικό κίνημα της δεκαετίας του 1960 και το κοινωνικό φοιτητικό κίνημα που αναπτύχθηκε στο πλαίσió του, πρόσθεσαν μια εξαιρετικά σημαντική διάσταση στην πανεπιστημιακή ελευθερία. Ολοκλήρωσαν την *ελευθερία της διδασκαλίας στην ελευθερία των σπουδών*, συγκροτώντας μια ενιαία *ελευθερία της μόρφωσης*, επεκτείνοντας το αδιαίρετο διδασκαλίας και έρευνας στο αδιαίρετο σπουδών και έρευνας. Και το ίδιο κίνημα ανέτρεψε, από τη δική του πλευρά, τον παραδομένο «ακαδημαϊκό» χαρακτήρα της πανεπιστημιακής ελευθερίας —της ελευθερίας στον «γυάλινο πύργο» της «καθαρής» αλήθειας. Την κατέστησε ελευθερία στον πραγματικό κόσμο της αλήθειας, της πρακτικής και θεωρητικής αλήθειας στην ενότητά τους, όπου το ήθος είναι αναπόσπαστο από τη γνώση, και η ελευθερία δεν μπορεί να είναι πνευματική αν δεν είναι ηθική και, κατ' επέκταση στην υπάρχουσα κοινωνία, πολιτική.

Σύμφωνα με τη θεμελιώδη αρχή της ελευθερίας, ολοκληρωμένη σήμερα ως προς τη σχέση φοιτητών-διδασκόντων, το Πανεπιστήμιο δεν είναι επιχείρηση παροχής εκπαιδευτικών και ερευνητικών υπηρεσιών• και δεν είναι πολιτειακό όργανο ιδεολογικής κυριαρχίας. Υπάρχουν επιχειρήσεις εκπαίδευσης και έρευνας, και οι επιχειρήσεις αυτές είναι πολιτειακές ή ιδιωτικές• και υπάρχουν όργανα ιδεολογικής κυριαρχίας, κοσμικά και θρησκευτικά• αλλά αυτές οι επιχειρήσεις και αυτά τα όργανα δεν είναι Πανεπιστήμια. Το Πανεπιστήμιο είναι τόπος ελεύθερης και ισότιμης συνάντησης φοιτητών και διδασκόντων σε διακεκριμένα πεδία γνώσης —τα Τμήματα, τις μονάδες συγκρότησης του Πανεπιστημίου σε κοινωνικό σώμα. Στους πανεπιστημιακούς τόπους, οι φοιτητές δεν «μαθαίνουν να κάνουν» κατ' εντολή πράγματα, όπως γίνεται στους τόπους κατάρτισης, τους τόπους *εμφύτευσης*

εκτελεστικών δεξιοτήτων· αλλά «μαθαίνουν να μαθαίνουν» ελεύθερες πράξεις, όπως αρμόζει στους τόπους παιδείας, τους τόπους γέννησης δημιουργικών ικανοτήτων.

Όλα όσα είναι το Πανεπιστήμιο καταστρέφονται, ένα προς ένα, με τον «νόμο» που έχω μπροστά μου —από εδώ και πέρα ο όρος θα είναι σε εισαγωγικά. Αυτή είναι η απάντηση στο ερώτημα ποιο είναι το «αδίκημα της καταστροφής» που συνιστά η εν λόγω «εγκληματική» νομοθετική ενέργεια. Τα ιδρύματα που περιγράφει ο «νόμος» δεν είναι Πανεπιστήμια. Είναι πολιτειακές επιχειρήσεις που λειτουργούν με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια σε δύο διακεκριμένους χώρους της ευρωπαϊκής αγοράς. Πρώτος, προϊόν της Γενικής Συνθήκης για το Εμπόριο των Υπηρεσιών, είναι ο Ευρωπαϊκός Χώρος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (European Space of Higher Education). Ο χώρος αυτός είναι η μέσω της διαδικασίας της Μπολόνια συγκροτούμενη ευρωπαϊκή αγορά τριτοβάθμιων εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Η μετάφραση «Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης», σκόπιμη βεβαίως, είναι ανακριβής δεδομένου ότι ο χώρος περιέχει το σύνολο των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και όχι μόνο τα «Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα». Ακολουθεί ο ανεξάρτητος από την εκπαίδευση Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας (European Research Area), ένας χώρος παραγωγής «καινοτομίας» για την ανάπτυξη της «ανταγωνιστικότητας» των επιχειρήσεων.

Για την καταστροφή του Πανεπιστημίου από τον «νόμο» σημειώνω ενδεικτικά τα ακόλουθα:

Το άρθρο **3** καταργεί το άσυλο.

Τα άρθρα **5** και **6** του «κανονιστικού πλαισίου» καταστρέφουν τις θεσμικές εγγυήσεις προσωπικής ανεξαρτησίας του διδακτικού προσωπικού που συνδέονται με το ότι επιτελεί δημόσιο λειτούργημα.

Τα άρθρα **8** και **9**, που ορίζουν τα όργανα του ιδρύματος και των σχολών που το απαρτίζουν, σε συνδυασμό με τη δέσμη των άρθρων **64-75** του κεφαλαίου που ορίζει τη συγκροτούμενη και εποπτευόμενη από το Υπουργείο «Αρχή Διασφάλισης της Ποιότητας» του επιτελούμενου στο ίδρυμα έργου, εξαλείφουν κάθε πιθανό ίχνος θεσμικών εγγυήσεων ανεξαρτησίας, εγκαθιστώντας συστηματικά, με κάθε λεπτομέρεια, και σε απόλυτη αντίθεση με την αρχή της αυτονομίας του Πανεπιστημίου, τον έλεγχο του ιδρύματος από τις «πολιτειακές αρχές» και τις «οικονομικές δυνάμεις». Και καταστρέφουν κάθε δυνατή συλλογικότητα, αναγκαία για την ύπαρξη της ελευθερίας, συγκροτώντας μια αναγκαία για την πληρότητα του πολιτειακού και επιχειρηματικού ελέγχου αυστηρή κανονιστική, διοικητική και πειθαρχική ιεραρχία του ιδρύματος. Η αντίθεση των δύο «πληροτήτων» είναι σε πλήρη ανάπτυξη: η πληρότητα της *αυτοδιοίκησης* του Συντάγματος και η πληρότητα της *ετεροδιοίκησης* του «νόμου».

Το άρθρο **58**, προς αποφυγή κάθε παρέκβασης από την αρχή των ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων λειτουργίας του πολιτειακού εκπαιδευτικού-ερευνητικού ιδρύματος, προβλέπει ένα «νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με τη μορφή ανώνυμης εταιρείας», η οποία θα διαχειρίζεται όχι μόνο την «περιουσία» του ιδρύματος αλλά και τα «κονδύλια έρευνας». Η απόσπαση της έρευνας από τη διδασκαλία και η ιδιωτική διαχείρισή της είναι καθοριστική. Ανατρέπει τη δεύτερη από τις τρεις αξιώσεις, που συγκροτούν την αρχή της αυτονομίας του Πανεπιστημίου: «η διδασκαλία και η έρευνα στα Πανεπιστήμια πρέπει να είναι αδιαίρετη». Ενώ η τρίτη αξίωση, «οι κυβερνήσεις και τα Πανεπιστήμια πρέπει να εξασφαλίζουν τον σεβασμό της ελευθερίας στην έρευνα και τη διδασκαλία», αντιστρέφεται ως προς την έρευνα, ανατρέποντας την πρώτη αξίωση: την «ηθική και πνευματική ανεξαρτησία» του διδάσκοντα-ερευνητή. Ό, τι είναι ελεύθερο, κατά το άρθρο **58**, είναι η αγορά των

υπηρεσιών έρευνας, όχι το ήθος και το πνεύμα του ερευνητή. Και για να είναι ελεύθερη η αγορά, πρέπει το ήθος και το πνεύμα να υποτάσσονται στις πολιτειακά ελεγχόμενες απαιτήσεις της. Το τελευταίο το έχουν αναλάβει τα άρθρα 64-75, όπως είδαμε.

Το άρθρο **7**, στο πλαίσιο των παραπάνω, καταργεί το Τμήμα. Παρένθεση: ο όρος «τμήμα», όμως, διατηρείται στο άρθρο αυτό, για να μπορεί η Υπουργός να προσθέτει στα «έξι ψέματα» που ισχυρίστηκε τις προάλλες ότι λένε οι αντίπαλοι του «νόμου» και ένα έβδομο, ότι καταργείται το Τμήμα.

Ας δούμε, σε τι αντιστοιχεί ο όρος «τμήμα». Κατά την παράγραφο 1 του άρθρου **7**, «Κάθε ίδρυμα αποτελείται από σχολές, οι οποίες αποτελούν τις βασικές διοικητικές και ακαδημαϊκές μονάδες του». Οι σχολές είναι δύο επιπέδων: σχολές «προπτυχιακών σπουδών» και σχολές «μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών». Η εσωτερική στο δεύτερο επίπεδο διάκριση, διαρθρώνει, κατά το άρθρο **30**, τις σπουδές σε τρεις κύκλους: προπτυχιακές, μεταπτυχιακές και διδακτορικές. Ενώ παράλληλα με τον τριετή κατ' ελάχιστο «πρώτο κύκλο σπουδών», ο οποίος απονέμει «τίτλο σπουδών», η σχολή προπτυχιακών σπουδών μπορεί να οργανώσει έναν διετή κατά μέγιστο «σύντομο κύκλο σπουδών», που απονέμει «πιστοποιητικό κατάρτισης». Οι σχολές των δύο επιπέδων, οργανώνουν κατ' αυτόν τον τρόπο προγράμματα τεσσάρων επιπέδων «επαγγελματικών προσόντων», σύμφωνα με το «Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων». Πρώτο είναι το επίπεδο προσόντων «short cycle» σύμφωνα με τις επιταγές της Μπολόνια (το 5^ο στη ιεραρχία των 8 επιπέδων που αρχίζει με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση). Αυτό είναι το επίπεδο εισόδου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ακολουθούν τα τρία «ανώτερα» επίπεδα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης: προπτυχιακό, μεταπτυχιακό, διδακτορικό. Τα προγράμματα σε κάθε ένα από τα τέσσερα προηγούμενα επίπεδα, εισαγωγικό («σύντομο»), προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό, οργανώνονται από την ελεγχόμενη από το Υπουργείο ιεραρχική ηγεσία των ιδρυμάτων, όπως την είδαμε παραπάνω. Χαρακτηριστικές είναι οι εξής δύο διατάξεις. Πρώτον, τα προγράμματα σπουδών «οργανώνονται ή καταργούνται» με απόφαση του πρύτανη, ύστερα από εισήγηση της κοσμητείας, γνώμη της Συγκλήτου και έγκριση του Συμβουλίου (άρ.7, παρ. 1). Δεύτερον, τα προγράμματα ελέγχονται από το Υπουργείο μέσω της συγκροτούμενης και εποπτευόμενης από αυτό «Αρχής Διασφάλισης της Ποιότητας» και ελέγχονται εκβιαστικά, πρέπει να σημειωθεί: «Αν εκδοθεί αρνητική απόφαση πιστοποίησης» ο Υπουργός «μπορεί με απόφασή του, να περιορίσει τη χρηματοδότηση του ιδρύματος και την εισαγωγή νέων φοιτητών στο πρόγραμμα σπουδών» (άρ. **71**, παρ. 5).

Το «τμήμα» λοιπόν, για να φτάσουμε στον ανατρεπτικό της ιστορικής του έννοιας όρο, αποτελείται από καθηγητές που έχουν εντολή διδασκαλίας σε ένα τέτοιο πρόγραμμα, επιλεγμένους από την ιεραρχία του ιδρύματος, που σύμφωνα με τα προηγούμενα συγκροτεί το πρόγραμμα· όχι όλους τους διδάσκοντες του προγράμματος, μόνο το επιλεγμένο μέρος των καθηγητών του, το οποίο «καθορίζεται στον Οργανισμό» του ιδρύματος (άρ. **10**, παρ.5)· και, φυσικά, μόνο καθηγητές, όχι και φοιτητές: «Η συνέλευση του τμήματος αποτελείται από καθηγητές που διδάσκουν στο οικείο πρόγραμμα σπουδών». Ας μου επιτραπεί να προσθέσω: καθηγητές που συνεδριάζουν σε χώρο της Σχολής που έχει την ευθύνη του προγράμματος, με τις οδηγίες του «διευθυντή του τμήματος», την επίβλεψη του κοσμήτορα και την υψηλή εποπτεία του πρύτανη, υπό την προστασία της δημόσιας δύναμης σε περιπτώσεις διασάλευσης της ακαδημαϊκής τάξης.

Καταληκτική παρατήρηση. Τα προγράμματα σπουδών και τα συνακόλουθα «τμήματα» των καθηγητών, σε καθένα από τα τέσσερα επίπεδά τους,

επανεξετάζονται προς «(ανα)διοργάνωση ή κατάργηση» περιοδικά, σε διαστήματα που δεν υπερβαίνουν τους χρόνους ολοκλήρωσης και «αξιολόγησής» τους παρά μόνο όσο χρειάζεται για να ανταποκρίνονται στη διττή μεταβολή των απαιτήσεων της αγοράς: των απαιτήσεων που επιβάλλει η διαρκώς μεταβαλλόμενη «ευέλικτη ειδίκευση», από την πλευρά της ανταγωνιστικότητας των ικανοτήτων εργασίας· και των συμπληρωματικών απαιτήσεων που επιβάλλει η καταναγκαστική «καινοτομία», από την πλευρά της ανταγωνιστικότητας των κεφαλαίων. Ποιά είναι η διάρκεια των διαστημάτων αυτών; Ας πούμε συμβολικά πέντε έτη, σε αντιστοιχία με την «πενταετή θητεία» των πρυτάνεων. Στην πραγματικότητα, είναι η περιορισμένη από τον αγοραίο ανταγωνισμό διάρκεια ζωής των εμφυτευόμενων, εν είδη λογισμικού, δεξιοτήτων.

Αυτό, λοιπόν, ενδεικτικά και συνοπτικά, είναι το «αδίκημα της καταστροφής» της ηθικής και πνευματικής ελευθερίας της γνώσης, που διαπράττει η θέσπιση και η εφαρμογή του «νόμου». Οφείλω, τώρα, μια απάντηση στο ερώτημα τι κάνει το αυτόνομο Πανεπιστήμιο σήμερα —με δεδομένες τις απαιτήσεις της αγοράς— όταν η ελευθερία στην οποία θεμελιώνεται η αυτονομία του δεν είναι μια ακαδημαϊκή ελευθερία στον «γυάλινο πύργο» της «καθαρής» αλήθειας, όπως έλεγα πριν, αλλά η ελευθερία στον πραγματικό κόσμο της αλήθειας —μιας αλήθειας θεωρητικής και πρακτικής συνάμα.

Θα περιοριστώ στην απάντηση που αντιστοιχεί στο Τμήμα, τη μονάδα συγκρότησης του αυτόνομου Πανεπιστημίου ως τόπο ηθικής και πνευματικής ελευθερίας. Δύο είναι οι όροι της ελευθερίας αυτής. Θεμελιώδης αρχή: ελεύθερη συνάντηση φοιτητών και διδασκόντων, αμοιβαίος σεβασμός των ελευθεριών διδασκαλίας και σπουδών, σύνθεσή τους στην ελευθερία της μόρφωσης. Οργανωτικός όρος: σύνθεση σπουδών, διδασκαλίας και έρευνας στο πρόγραμμα σπουδών. Στο περιβάλλον των τριών κύκλων σπουδών, ο οργανωτικός όρος έχει τη μορφή της ενότητας «προπτυχιακών» και «μεταπτυχιακών» σπουδών· καθώς, στο περιβάλλον αυτό, η ερευνητική εργασία των φοιτητών αρχίζει με τις «μεταπτυχιακές» σπουδές.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η Ένωση των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων, που το μόνο για το οποίο δεν θα μπορούσε κανείς να την κατηγορήσει είναι η αδιαφορία της για τις απαιτήσεις της αγοράς, στο «μήνυμα» που απέστειλε «προς τις κυβερνήσεις και την κοινωνία» από τη Σύνοδο της Σαλαμάνκα το 2001, δηλώνει ότι «ένα Πανεπιστήμιο μπορεί να αποφασίσει να οργανώσει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών που οδηγεί κατευθείαν σε δίπλωμα μεταπτυχιακών σπουδών». Δεν θα επιχειρήσω εδώ να ερμηνεύσω τη συμβιβαστική αυτή κίνηση διασφάλισης της δυνατότητας ολοκλήρωσης των σπουδών σε ένα ενιαίο πρόγραμμα. Δεν θα αποφύγω όμως την παρατήρηση ότι αποτελεί έμπρακτη αναγνώριση της δυνατότητας καταστροφής, που επιφυλάσσουν οι απαιτήσεις της αγοράς εκπαιδευτικών υπηρεσιών στα «μεγάλα» Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια —αυτά που έχουν τη δυνατότητα να θέτουν όρια στις απαιτήσεις.

Η απάντηση, λοιπόν, στο ερώτημα τι κάνει, σήμερα, το αυτόνομο Πανεπιστήμιο στην κατά Τμήμα λειτουργία του είναι: διασφαλίζει την ελεύθερη συνάντηση φοιτητών και διδασκόντων στη συγκρότηση και πραγμάτωση ολοκληρωμένων προγραμμάτων σπουδών, με βάση τις ακόλουθες αρχές για τη δυνατότητα, την οργάνωση, και το περιεχόμενο της μόρφωσης.

Ως προς τη δυνατότητα της μόρφωσης, η αρχή είναι: δωρεάν παιδεία. Τι σημαίνει, όμως, εδώ το «δωρεάν»; Δεν σημαίνει ότι η δυνατότητα της μόρφωσης επεκτείνεται από όσους έχουν σε όσους δεν έχουν τα μέσα να την αγοράσουν. Αν αυτό ήταν το νόημά της, τότε η μόρφωση θα έπρεπε να είναι δωρεάν μόνο για τους άπορους. Σημαίνει ότι η ελεύθερη μόρφωση δεν αγοράζεται. Αυτό δίνει μια άλλη

οπτική στο κατά το άρθρο 16 «δικαίωμα» των Πανεπιστημίων να ενισχύονται από το κράτος. Το δικαίωμα αυτό δεν κατοχυρώνει μόνο την ανεξαρτησία του Πανεπιστημίου από τις οικονομικές δυνάμεις. Παράλληλα με αυτήν και πέρα από αυτήν, κατοχυρώνει τη μη αγοραία, ως προς την αρχή της, ελευθερία της μόρφωσης.

Ως προς την οργάνωση της μόρφωσης, η αρχή είναι: σε αντιπαράθεση με τη διάκριση, η ενότητα του «εισαγωγικού», «προπτυχιακού» και «μεταπτυχιακού» κύκλου σπουδών σε ένα ενιαίο πρόγραμμα ολοκληρωμένων σπουδών «μεταπτυχιακού» επιπέδου· και άμεση πρόσβαση, σε κάθε κάτοχο διπλώματος ολοκληρωμένων σπουδών, στη διαδικασία εκπόνησης διδακτορικής διατριβής. Έπειτα από όσα έχουν ειπωθεί, είναι φανερό ότι η αρχή αυτή είναι η οργανωτική προϋπόθεση της ελευθερίας της μόρφωσης ως ενότητας σπουδών, διδασκαλίας και έρευνας.

Ως προς το περιεχόμενο της μόρφωσης, που θέτει η διαρκώς μεταβαλλόμενη «ευέλικτη ειδίκευση» των ικανοτήτων, η αρχή είναι: το ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών είναι ένα πρόγραμμα της μέγιστης δυνατής σύνθεσης επαγγελματικών ικανοτήτων, με τη μορφωτική προσέγγιση του «μαθαίνω να μαθαίνω». Το κατ' αυτόν τον τρόπο ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών, απαντάει διττά στην έως το όριο της καταστροφής αγοραία αποδόμηση των ικανοτήτων και διάχυση των παραγόμενων, με βάση το «μαθαίνω να κάνω», δεξιοτήτων. Κατ' αρχάς είναι όρος επιβίωσης, καθώς καθιστά δυνατή την αυτοτελή κίνηση στο χάος των διαρκώς μεταβαλλόμενων δεξιοτήτων. Η «δια βίου μάθηση», στο χάος αυτό (άρθρο 12 του «νόμου»), δεν είναι, βέβαια, το «γηράσκω αεί διδασκόμενος», για να γυρίσουμε στον Σόλωνα και την (ειρωνική) παράθεσή του από τους εισηγητές του «νόμου». Είναι η δια βίου εξάρτηση από τις επιχειρήσεις εγκατάστασης πνευματικού λογισμικού. Από αυτήν, ακριβώς, την εξάρτηση απαλλάσσουν τα ολοκληρωμένα προγράμματα σπουδών, και η ανάπτυξη, στη συνέχειά τους, δικτύων επαγγελματικής ενημέρωσης. Και στη βάση της επιβίωσης που καθιστούν δυνατή, τα ολοκληρωμένα προγράμματα σπουδών προσφέρουν την απαιτούμενη γνώση για μια έμπρακτη κριτική στο υφιστάμενο καθεστώς της κλιμακούμενης απαιδευσίας.

Το παράδειγμα των αρχιτεκτονικών σπουδών είναι χαρακτηριστικό ως προς τις αγοραίες απαιτήσεις ικανοτήτων, την πολιτειακή τους κωδικοποίηση και την απόκριση σε αυτά των πολιτειακών ή ιδιωτικών ιδρυμάτων αφενός, και του δημόσιου Πανεπιστημίου, ως αυτόνομου κοινωνικού Πανεπιστημίου, αφετέρου. Η Οδηγία Νο. R (80) 16 / 1980, του Συμβουλίου της Ευρώπης, για τις «αρχές σχετικά με την εξειδικευμένη κατάρτιση των αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, πολιτικών μηχανικών και σχεδιαστών τοπίου», ορίζει στο γνωστικό πεδίο της αρχιτεκτονικής 4 επαγγελματικές ειδικότητες, η μία μόνο από τις οποίες, περιορίζοντας την ιστορική έννοια του όρου, έχει το όνομα αρχιτεκτονική. Οι ειδικότητες αυτές είναι: αρχιτεκτονική, πολεοδομία, σχεδιασμός τοπίου και διατήρηση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής κληρονομιάς. Μετά είκοσι έτη, στις επί του θέματος συζητήσεις των ετήσιων συναντήσεων των Ευρωπαϊκών Σχολών Αρχιτεκτονικής, είχα ήδη καταγράψει την ύψωση του αριθμού αυτού στο τετράγωνο. Δεν είναι σχήμα λόγου, οι καταγεγραμμένες στην αγορά στοιχειώδεις απαιτήσεις προσόντων στον ευρύτερο επαγγελματικό χώρο των 4 ειδικοτήτων της οδηγίας έφταναν σχεδόν τις 16, καθώς η αρχιτεκτονική, με την περιορισμένη έννοια του όρου, διακρινόταν σε σχεδιασμό εσωτερικών χώρων, αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και αστικό σχεδιασμό· η πολεοδομία διακρινόταν, σε πολεοδομικό σχεδιασμό και χωροταξία, κ.ο.κ. για κάθε ειδικότητα, ενώ αναπτύσσονταν απαιτήσεις διακεκριμένων επαγγελματικών προσόντων στον χώρο των διασπώμενων ειδικοτήτων που αντιστοιχούν στις επιχειρήσεις μελετών, έρευνας,

εκπαίδευσης και οργάνωσης της αγοράς (επαγγελματική κριτική και επιμέλεια εκδόσεων-εκθέσεων). Στο πλαίσιο αυτό, τα πολιτειακά και ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα εντέλλονται να διαμορφώσουν τους τέσσερις κύκλους σπουδών κατά έναν τρόπο όπως ο ακόλουθος. Ο εισαγωγικός κύκλος, με ένα ενιαίο πρόγραμμα, μπορεί να καλύπτει το γνωστικό πεδίο της οδηγίας του 1980, διευρυμένο ώστε να εξαντλεί τις ειδικότητες μιας σχολής «μηχανικών του χώρου», ή ένα μέρος του πεδίου αυτού, όπως το ευρύτερο πεδίο της αρχιτεκτονικής που είδαμε πριν. Ο προπτυχιακός κύκλος πρέπει να καλύπτει, με διαφορετικά προγράμματα, τις περιοδικά μεταβαλλόμενες, περιοχές του προηγούμενου γνωστικού πεδίου, καθένα από τα οποία προετοιμάζει την απόκτηση επαγγελματικού τίτλου σε μία εξειδικευμένη δεξιότητα στη γνωστική περιοχή του κάθε προγράμματος. Ο μεταπτυχιακός κύκλος, συγκροτώντας τα αντίστοιχα προγράμματα, πρέπει να οδηγεί στην απόκτηση επαγγελματικού τίτλου πιστοποίησης μιας εξειδικευμένης δεξιότητας. Ενώ ο καταληκτικός διδακτορικός κύκλος θα οδηγεί στον τίτλο του ερευνητή ενός θέματος στη γνωστική περιοχή της πιστοποιημένης δεξιότητας.

Τι απαντάει το δημόσιο Πανεπιστήμιο, ως αυτόνομο κοινωνικό Πανεπιστήμιο, σε όλα αυτά; Ένα πρόγραμμα σπουδών «μεταπτυχιακού», όσο θα υπάρχουν οι διακρίσεις, επιπέδου με ενσωματωμένες τις «προπτυχιακές» σπουδές σε μια ενιαία εκπαιδευτική διαδικασία, το οποίο διασφαλίζει: πρόσβαση στο ολοκληρωμένο επάγγελμα του αρχιτέκτονα, που καλύπτει και τις 4 ειδικότητες της Οδηγίας του 1980· και άμεση πρόσβαση στη διαδικασία εκπόνησης διδακτορικής διατριβής στη *θεωρία* και τον *σχεδιασμό* (στη λεγόμενη «έρευνα σχεδιασμού») σε όλο το φάσμα των γνωστικών αντικειμένων του κατά τα παραπάνω ολοκληρωμένου επαγγέλματος του αρχιτέκτονα.

Μια ιστορική παρατήρηση πριν κλείσω, την οποία επαναλαμβάνω συστηματικά τόσα χρόνια τώρα κάθε φορά που ανοίγει το θέμα. Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με τις δυτικοευρωπαϊκές είναι ότι: εκεί, η κοινωνική μεταρρύθμιση των Πανεπιστημίων άρχισε τη δεκαετία του 1960 και η νεοφιλελεύθερη αντιμεταρρύθμιση τη δεκαετία του 1980· εξ ου και η ώριμη απόκριση των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων με τη διακήρυξη του 1988· ενώ εδώ, η μεταρρύθμιση και η αντιμεταρρύθμιση έγιναν μαζί τη δεκαετία του 1980. Ο νόμος 1268 του 1982 εγκαθιστούσε τον ακόλουθο σχιζοειδή διπλό δεσμό. *Μεταρρυθμιστική εντολή πλαισίου*: κατάργηση του θεσμού της έδρας και εισαγωγή των αρχών της κοινωνικής δημοκρατίας σε ένα Πανεπιστήμιο που αποτελεί αυτόνομη αρχή με δημόσιο χαρακτήρα. *Αντιμεταρρυθμιστική εντολή περιεχομένου*: Κρατικοποίηση του δημόσιου Πανεπιστημίου και λειτουργία του με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια. Συγκέντρωση της πανεπιστημιακής διοίκησης μέσω της «Εθνικής Ακαδημίας Γραμμάτων και Επιστημών» (ΕΑΓΕ), η οποία εισηγείται τους τίτλους σπουδών και τα περιεχόμενα των πανεπιστημιακών προγραμμάτων, ορίζει τα «αντικειμενικά κριτήρια» της διδασκαλίας και της έρευνας και «διασφαλίζει την αξιολόγηση» προγραμμάτων και προσωπικού. Υπαγωγή της συγκεντρωμένης πανεπιστημιακής διοίκησης στην εκτελεστική κρατική εξουσία μέσω του Εθνικού Συμβουλίου Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ), το οποίο καθορίζει τις κατευθύνσεις των πανεπιστημιακών προγραμμάτων με βάση το «αναπτυξιακό πρόγραμμα της κυβέρνησης». Ένταξη της κυβερνητικά ρυθμιζόμενης πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και έρευνας στην ελεύθερη αγορά των εκπαιδευτικών και ερευνητικών υπηρεσιών.

Ο διπλός δεσμός λύθηκε με το να μην εφαρμοστεί καμιά από τις διατάξεις της αντιμεταρρυθμιστικής εντολής. Δεν έχει καταγραφεί στη συλλογική μνήμη ότι την τυπική κατάργηση του Ν. 815 ακολούθησε η ουσιαστική κατάργηση των

αντιμεταρρυθμιστικών διατάξεων του Ν. 1268. Έκτοτε δεν υπήρξε κυβέρνηση που να μην επιδιώξει, ανεπιτυχώς έως τώρα, την πραγμάτωση της αντιμεταρρύθμισης. Κορυφαία υπήρξε η αποτυχία της προσπάθειας στο συνταγματικό επίπεδο το 2006-7. Και το πλήρωμα του χρόνου ήρθε τρεις δεκαετίες μετά την πρώτη αντιμεταρρυθμιστική κίνηση. Αλλά αυτό δεν είναι «ώριμο», είναι «σάπιο» φρούτο. Γιατί τριάντα χρόνια μετά την αγοραία προσβολή της πανεπιστημιακής ελευθερίας, στα Πανεπιστήμια της Ευρώπης έχει εδραιωθεί η αξία της διακήρυξης του 1988.

Η «θέσπιση» του «κακού νόμου» που έχουμε μπροστά μας, λοιπόν, είναι ένα «έγκλημα» κατά του Πανεπιστημίου, το «αδίκημα της καταστροφής» της ηθικής και πνευματικής ελευθερίας της γνώσης. Και δοκιμαζόμενος από την επίγνωση ότι το «έγκλημα» αυτό δεν επιτελείται μόνο με τη θέσπιση αλλά και με την εφαρμογή του «νόμου», οφείλω, κλείνοντας, να πω αυτό που όλοι ξέρουμε. Η τήρηση των θεμελιωδών αρχών της ελευθερίας της γνώσης στο Πανεπιστήμιο επαφίεται στο ήθος και το πνεύμα των πανεπιστημιακών δασκάλων και φοιτητών.

Δημήτρης Κωτσάκης, πανεπιστημιακός Α.Π.Θ.

* Ο Δημήτρης Κωτσάκης διδάσκει θεωρίες παραγωγής του χώρου στον Τομέα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.